

MARTIN LUTHERI 95 TEESI: REFORMATSIOONI VÕI REFORMAATORSE TEOLOOGIA ALGUS?

U R M A S P E T T I

Ilmselt on paljud inimesed, kes kirikust, ristiusust ega Lutherist suurt midagi ei tea, siiski kuulnud "95 teesist". Pilt julgest mungast Martinist, kes kõikide pühakute päeva eelõhtul 31. oktoobril 1517. aastal kaikuvate haamrilöökidega oma teesid Wittenbergi lossikiriku uksele naelutab ning sellega ühe ajastu lõppu ja uue algust kuulutab, on 16. sajandi reformatsiooni visuaalne sümbol. Kirikuinimeste seas, eriti muidugi pastorite ja teoloogide hulgas on need teesid kindlaks mõisteks. Luterlik kirikuõpetaja peab neile kuulsatele lausetele viitama peaaegu kohustuslikus korras vähemalt korra aastas, nimelt reformatsioonipühal. Et aga sugugi kindel pole, kas laiem publik neid algupäraselt ladinakeelseid teese ka oma ihusilmaga näinud ning lugenud on, said nad taas kord eesti keelde tõlgitud ja kõige hädapärasemate seletustega varustatud.

Alljärgnev on vaid veidi laiendatud sissejuhatus, mis ei pretendeeri ammendavale teoloogilisele ning ajaloolisele analüüsile. Selles otsitakse vastuseid küsimustele, mis need teesid üldse on, millisel eesmärgil need koostati ning milline tähendus neile omistada tuleks.

MIS ON TEESID?

Keskaja ülikooliharidus taotles nii üliõpilaste kirjaliku kui eelkõige suulise eneseväljenduse arendamist. Viimase oskuse omandamiseks korraldati reeglipäraselt ja kohustuslikus korras väitlusi etteantud teemadel. Nende teemade esitamine ja disputatsioonisedeli ehk teeside väljatöötamine oli professorite privileegiks, st et näit. teoloogiateaduskonnas oli teeside esitamise ja diskussiooni juhtimise õigus ning kohustus seotud teoloogiadoktori kraadiga. Teisiti polnud see ka Erfurti ülikoolis, kus Luther oma hariduse omandas ega Wittenbergi ülikoolis, kus ta eluaeg õpetas.¹ Just selliste ülikoolisiseseks suuliseks diskussiooniks mõeldud teesidega ongi meil nende dr. Martin Lutheri väidete puhul tegemist. Need on teoloogilise studiumi juurde kuulunud akadeemiliste väitluste aluseks olevad laused, mille regulaarne esitamine kuulus professori ametiülesannete hulka.²

See tähendab, et nende kuulsate Martin Lutheri 95 teesi puhul pole meil tegemist laiadele rahvahulkadele mõeldud vagadus- või valgustuskirjandusega, milles sõnastatakse mõni kiriklik seisukoht populaarses vormis. See pole ka rangelt akadeemiline teoloogiline traktaat, milles metoodiliselt andatakse teatavat kristliku õpetuse osa. Nendes teesides esitatakse üksnes mõned vaieldavad teoloogilised seisukohad, mille üle Martin Lutheri meelest tasuks õpetatud peadel üheskoos arutleda. Teiseks peame disputatsioonisedeli vormist tulenevalt lähtuma eeldusest, et neis teesides kohtab küll rohkelt üksikasjalikke küsimusi, ent tegelike vastusteni

¹ Vt näit Theodor Kolde, "Wittenberger Disputationsthesen aus den Jahren 1516–1522", *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 11 (1890), 448–456; Ernst Wolff, "Zur wissenschafts-geschichtlichen Bedeutung der Disputation an der Wittenberger Universität im 16. Jahrhundert", *Peregrinatio* 2 (München 1965), 38–51; *Theologische Realenzyklopädie (TRE)* 9 (1982), "Disputatio" von Uwe Gerber.

² Vrd. Otto Hermann Pesch, *Hinführung zu Luther* (Mainz 1982), 55.

loodetakse jõuda alles diskussiooni käigus. Ning viimaks ei tarvitse Lutheri isiklikud veendumused mitte alati nende väidetega täielikult kokku langeda.

KAS NEED KUULSAD 95 TEESSI ERINEVAD SIISKI KUIDAGIVIISI TAVAPÄRASTEST?

Vormiliselt kindlasti mitte. Niimoodi need disputatsiooniks esitatud laused välja nägidki. Lutherilt endalt on neid säilinud suurel hulgal. Pealkirjas on antud teema laiemalt, järgnevad üksikud väited, mis omakorda on esitatud eristamata gruppina. Meie praeguse näite puhul näeks see jaotus välja umbes nõnda: teesid 1–7 käsitlevad meelearandust, karistust ja süüd üldiselt, 8–29 indulgentse surnute eest puhastustules, 30–55 indulgentse elavate eest, 56–68 kiriku varandust ehk Kristuse ja pühakute teenete kapitali, mis teeb paavstile võimalikuks indulgentside väljajagamise, teesid 69–80 räägivad indulgentside kuulutamise vohamisest, ning 81–91 ilmikute teravmeelsetest küsimustest ja pöördumistest indulgentside vastu. Teesid 92–95 kujutavad endast lõppsõna üleskutse vormis.

Ka sisuliselt pole Lutheri väidete puhul üldiselt tegemist millegi enneolematu või revolutsioonilisega, kuna ametlikult oli toleiks hetkeks õpetus indulgentsidest veel fikseerimata, mistõttu kuulus (lubatult) vaieldavate teemade hulka. Luther polnud ka esimene ega ainuke, kes sel teemal sõna oleks võtnud. Alles Lutheri väljaastumise järel kinnitati viimaks teooria indulgentsidest õpetusametlikult Roomas paavsti poolt.³ Seega polnud formaaljuriidiliselt tegemist avaliku

---

³ Dekretaal "Cum postquam," 9. november 1518: Heinrich Denzinger, Peter Hünermann, Hg., *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationem de rebus fidei et morum*. Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen (DH) (Freiburg i. Br., Basel ... 1991), 1447–1449.

mässuga kirikuvalitsuse vastu, kui paljud kaasaegsed seda ka nõnda tõlgendasid.

Lutheri süüdistamiseks vastupidises võivad anda alust mõned väited, mis vähemalt näiliselt etteantud raame ületavad. Näiteks teesid 42–51, mis algavad sõnadega: “Kristlasi tuleb õpetada ...” (*Docendi sunt Christiani*). Samuti ründab ta 58. ja 62. teesis tolleks hetkeks juba fikseeritud õpetust kiriku varandusest (*thesaurus ecclesiae*). Lisaks ütleb ta sissejuhatuses, et kõneleb “meie Issanda Jeesuse Kristuse” nimel. Ühtegi oma arvukatest disputatsioonisedelitest pole Luther rohkem nende sõnadega sisse juhatanud.⁴ Ent kõik see ei kummuta tõsiasja, et eelkõige võttis Luther tunnustatud moel sõna laialt levinud arvamuste kohta indulgentsidest, mille õpetuslik alus polnud veel ametlikult kinnitatud ning mille üle diskuteerimine oli seega aktsepteeritav.⁵

MIS ON INDULGENTS?

Indulgentsi⁶ mõiste kuulub keskaegse patukahetsuse- või meeleeparandusesakramendi (*poenitentia*) juurde.⁷ Selle sakramendi “materriaks” olid toonase õpetuse kohaselt meelt

⁴ Bernhard Lohse, *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang* (Göttingen 1995), 117.

⁵ 30. mail 1518 saatis Luther oma toona veel mitte avaldatud selgitused 95 teesile koos kaaskirjaga paavst Leo X-le. Ka seal toonitab ta oma teadusliku kraadiga tagatud õigust disputeerimiseks: “... *auctoritate tua Apostolica Magistrum Theologiae, ius habere in publica schola disputandi pro more omnium Universitatum et totius Ecclesiae non modo de indulgentiis, verum etiam de potestate, remissione, indulgentiis divinis, incomparabiliter maioribus rebus.*” WA 1, 528, 28–31.

⁶ Ld.k. *indulgentia* — leebus, lahkus, heatahtlikkus arm(ulikkus); sks.k. *Abläss*.

⁷ Vt *Die Religion in Geschichte und Gegenwart* (RGG) 1 (1986), “Abläss” von Karl Gerhard Steck; TRE 1 (1977) “Abläss” von Gustav Adolf Benrath.

parandava inimese kolm akti: kahetsus, piht ja hüvitusteed, “vormiks” aga preesterlik absolutsioon ehk pattude andeks-
 anni kuulutus sõnades “ma mõistan sind lahti sinu pattu-
 dest”. See õpetus meelearanduse sakramendist fikseeriti
 1439. aastal Firenze kirikukogul.⁸ Viimane osa, st hüvitus-
 teod, olid vajalikud seetõttu, et preesterliku absolutsiooni
 läbi kaotati vaid patu igavene süü. Jäi aga ajalik karistus,
 mis tuli kanda kas maa peal või puhastustules. Neid ajalikke
 karistusi sai kustutada heade tegudega (palve, paast ja al-
 muste jagamine), mille määras preester peale pihti. Aga neid
 sai ka kellegi teise analoogiliste tegudega asendada; doku-
 ment, mis selle ülekande fikseeris, oligi indulgents. Lisaks
 sai sellisel moel omandatud patukaristuste kustutamiseks
 tarvitatavaid häid tegusid teistele edasi anda. Indulgents oli
 niisiis kellegi teise tehtud hea teo omandamine isiklikuks
 tarbeks või mõne muu inimese hüvanguks.

Kui nüüd patukaristuse kustutamiseks sai kasutada teis-
 te inimeste sooritatud häid tegusid, pidid need kusagil talle-
 tatud olema, kust neid vajadusel võtta. Nõnda loodi keskajal
 teooria kiriku varandusest (*thesaurus ecclesiae*), milleks on
 Kristuse, jumalaema Maarja ja pühakute ülemäärased head
 teod. See tähendab, et kui tavalised inimesed vajavad oma
 patukaristuste kustutamiseks ja lunastuse saavutamiseks
 häid tegusid, siis Kristus, Maarja ja pühakud on neid soori-
 tanud määral, mis ületas isiklikud vajadused, ning neid tar-
 vitamata häid tegusid talletatakse kirikus. Selle varanduse

---

⁸ DH 1323: “*Quartum sacramentum est paenitentia, cuius quasi mate-
 ria sunt actus paenitentis, qui in tres distinguuntur partes. Quarum
 prima est cordis contritio; ad quam pertinet, ut doleat de peccato
 commissio, cum proposito non peccandi de cetero. Secunda est oris
 confessio; ad quam pertinet, ut peccator omnia peccata, quorum
 memoriam habet, suo sacerdoti confiteatur integraliter. Tertia est satis-
 factio pro peccatis secundum arbitrium sacerdotis; quae quidem praecipue
 fit per orationem, ieiunium et elemosynam.*

*Forma huius sacramenti sunt verba absolutionis, quae sacerdos prof-
 ert, cum dicit: ‘Ego te absolvo.’*”

lõppemist pole vaja karta, kuna esiteks on Kristuse teene väärtus lõpmatu ja teiseks sünnib Jeesuse järgijate hulgas üha uusi pühakuid, kes omakorda seda teenete varandust suurendavad. Seda õpetust selgitati kristlaskonnale siduvas vormis paavst Clemens VI (1342–1352) dekreedis *Unigenitus Dei Filius* 27. jaanuarist 1343.⁹ Aja jooksul sai indulgentside väljaandmine üha enam paavsti privileegiks, kuna just tema haldas väidetavalt seda teenete varandust, millest indulgentse jagatakse. Tema käes ainsana olid niisiis varakambri võtmed.

Algselt oli indulgentside ehk siis kiriku omanduses olevate ülemääraste heade tegude müümine pigem erand, aastal 1300 kuulutas paavst Bonifatius VIII (1294–1303) selle välja kui erilise armu, mida kirik iga saja aasta tagant jagab. Lutheri ajal oli sellest saanud kiriku tavaline praktika.

Juba 14. sajandil oli indulgentside vastu ka teravat kriitikat tehtud; väideti, et nende propageerimisega väheneb inimeste kahetsustahe ja -valmidus. Teoreetiliselt oli indulgentsist kasu küll üksnes sellel, kes oli igavesest karistusest pihil vabanenud, ent inimesed said asjast sageli nii aru, et ka pihil käimisest on end vabaks ostetud. Indulgentside levitamise tegelevad isikud sageli isegi süvendasid seda arusaama müügiedu tagamiseks (kui müüdi indulgentse tulevaste pattude eest).

Ent indulgentsid tekitasid peavalu mitte üksnes teoloogidele, vaid ka ilmalikele valitsejatele. Hilise keskaja ning varase uusaja suurimaks majandusprobleemiks oli sularaha nappus, mille all vaevles nii kirikuvalitsus Roomas kui ilma-

---

⁹ DH 1025–1027: “*Ad cuius quidem thesauri cumulum beatae Dei Genitricis omniumque electorum a primo iusto usque ad ultimum merita adminiculum praestare noscuntur; de cuius consumptione seu minutione non est aliquatenus formidandum, tam propter infinita Christi (ut praedictum est) merita, quam pro eo, quod quanto plures ex eius applicatione trahuntur ad iustitiam, tanto magis accrescit ipsorum cumulus meritorum.*”

likud võimukandjad. Indulgentside müük oli üheltpoolt oluline sissetulekuallikas rahastamiseks kuuria ja kirikuriigi ülalpidamist ning sõdu, mida paavst riigipeana pidas. Veel polnud Euroopas täielikult välja kujunenud pangandussüsteemi, kust raha laenata. Seetõttu finantseeriti hilisest keskajast alates sageli suuremate kirikute ehitust ja muid suuremaid majandusprojekte indulgentside väljakuulutamisega.

Ilmalike riikide jaoks tähendas see aga eluliselt vajaliku kapitali väljavoolu territooriumilt. Seetõttu püüdsid valitsejad teiselt poolt sageli sarnastel põhjustel, kui need välja kuulutati, indulgentside müüki keelustada. Saksimaal, mille territooriumil Luther tegutses, oli selles küsimuses kirikuhierarhiale õiguslike pretensioonide esitamisel pikk traditsioon. Nii näiteks kui paavst Calixtus III (1455–1458) 1458. aastal välja kuulutas indulgentsi kogumaks raha ristisõjaks türklaste vastu, nõudis toonane kuurvürst, et pool tuludest laekuks tema kassasse. Ning kui 1502. aastal taas samal põhjusel indulgentside müük välja kuulutati, aga ristisõjast ikka midagi välja ei tulnud, nõudsid kuurvürst Friedrich ja hertsog Georg juba kogutud raha tagasi.¹⁰ Ent need protestid polnud mingil moel kiriku ega kristliku religiooni vastu suunatud.

Indulgentsid, mida 1517. aastal Brandenburgi ja Magdeburgi aladel (Saksimaal oli müük keelatud) levitas Leipzigi dominiiklane Johannes Tetzel (u. 1465–1519), olid ametlikult mõeldud Rooma uue Peetri katedraali ehituse finantseerimiseks. Juba 16. sajandi alguses oli paavst Julius II (1503–1513) välja kuulutanud indulgentsi, mida tema järeltulija Leo X (1513–1521) uuendas. Tegelikult oli siiski vaid pool müügist saadavast tulust mõeldud kirikuehituseks, teise poole tarvitamisest polnud Lutheril oma teeside avaldamise ajal aimugi.

---

¹⁰ Heiko A. Oberman, *Luther: Mensch zwischen Gott und Teufel* (Berlin 1982), 25.

Paavstlik indulgentsikomissar Saksamaal oli Mainzi peapiiskop (alates 1514) ja Brandenburgi kuurvürst Albrecht (1490–1545), kes oli ka Magdeburgi peapiiskop ning Halberstadti vaimulik administraator (alates 1513). Kuuria oli teinud sellele noorele Hohenzollerile pakkumise organiseerida kaheksa aasta jooksul indulgentside müüki ning omandada pool laekunud tuludest, et nõnda tasuda oma suuri võlgu. Nimelt oli Fuggerite pank Augsburgis, esimesi pääsukesti selles finantssektoris, talle laenanud 29 000 kuldnat, et ta saaks Roomale peale muude seaduse järgi ametite jagamisel ettenähtud summade tasuda ka kompensatsiooni ametite kuhjumise eest. Mitme piiskopkonna pidamine oli kirikuõiguses tegelikult keelatud. Seega oli tegemist kolmikpaktiga kirikuvürsti, Rooma ja Fuggerite vahel, millest avalikkus midagi ei teadnud.

Albrecht tegi indulgentside müügi organiseerimise ülesandeks Tetzeli. Juhend Tetzeli, *Instructio summaria*,¹¹ loetles, milliseid indulgentse võis saada: isiklike patukaristuste eest, surnud hingede eest puhastustules, tulevaste patude eest jne. Hind oli painduv, kõikudes vastavalt ostja võimalustele 1/2 ja 25 kuldna vahel.

Martin Luther märkas selle kampaania tagajärgi oma pihilaste juures ning kui talle ka *Instructio summaria* kätte sattus, sai sellest vahetu põhjus koostada 95 teesi, mille ta saatis koos kaaskirjaga Mainzi peapiiskop Albrechtile kui paavstlikule indulgentsikomissarile ja Brandenburgi piiskop Hieronymusele kui oma otsesele vaimulikule ülemale.¹² Just see kiri on dateeritud 31.10.1517, mida seetõttu peetakse ka 95 teesi avaldamise ja reformatsiooni alguse kuupäevaks. Kirjas Albrechtile rõhutas Luther, et indulgentside kuulutajad eksitavad rahvast valede lubadustega. Ta kutsus peapiiskoppi üles oma instruksiooni tagasi võtma. Tema disputat-

¹¹ *Corpus Catholicorum* 41, 224–293.

¹² *WA.BR* 1, 108–113.

siooniteesidest pidi igauks nägema, et õpetus indulgentsist on veel lõplikult selgitamata. Luther kirjutab kirjale alla kui kutsutud teoloogiadoktor ja meenutas sellega oma õigust kõike, mis pole siduvalt kinnitatud kiriku õpetus, tühipalja arvamusega kahtluse alla panna.

KAS LUTHER NAELUTAS NEED TEESID WITTENBERGI LOSSIKIRIKU UKSELE?

Teeside naelutamine on vaieldav,¹³ kuna sellest kõneleb esmakordselt Philipp Melanchthon peale Martin Lutheri surma 1546. aastal Lutheri ladinakeelsete kirjutiste koguväljaande teise köite eessõnas.¹⁴ Luther ise pole kunagi midagi sellist väitnud. Ning Melanchthoni jutustuse tõepärasuse paneb kahtluse alla tõsiasi, et ta ise polnud 1517. aastal nende sündmuste väidetava toimumise ajal veel üldse Wittenbergis.¹⁵ Kuigi Wittenbergi lossikiriku ust võidi loomulikult kasutada ülikooli teadetetahvlina, see oli ju üks kindel koht, kust iga inimene vähemalt korra nädalas mööda läks.

Hõlmav debatt teeside naelutamise ajaloolisuse üle pole tänaseni küll ühese tulemuseni jõudnud. Kummalgi poolel pole õnnestunud oma seisukohti lõplikult tõestada. Siiski

---

¹³ Vt näit Erwin Iserloh, *Luthers Thesenanschlag — Tatsache oder Legende?*, Institut für europäische Geschichte Mainz, Vorträge Nr. 31 (Wiesbaden 1962).

¹⁴ *Corpus Reformatorum* 6, 161–162: “*In hoc cursu cum esset Lutherus, circumferuntur venales indulgentiae in his regionibus a Teclio Dominicano impudentissimo sycophanta, cuius impiis et nefariis concionibus irritatus Lutherus, studio pietatis ardens, edidit Propositiones de Indulgentiis, quae in primo Tomo monumentorum ipsius extant, Et has publice Templo, quod arci Witebergensi contiguum est, affixit pridie festi omnium Sanctorum anno 1517.*”

¹⁵ Melanchthon kutsuti kuurvürst Friedrich Targa poolt Wittenbergi ülikooli õppejõuks 1518.

pole see küsimus tähtsusetu. Kui teeside naelutamise ajaloolisuse vaidlustajatel on õigus, siis lasub kirikuhierarhial veelgi suurem vastutus, et ta Lutheri kriitikale ei vastanud ja sellega Wittenbergi augustiinlast sundis avalikkuse poole pöörduma. Teisel juhul oleks Lutheri osa tekkinud tülis ja segadustes loomulikult suurem.¹⁶

KAS LUTHER TAOTLES NENDE LAUSETEGA REFORMATSIOONI ALGUST?

Ei, need teesid pole reformatsiooni programm. Need on väited, mis Martin Luther esitas teaduslikuks dispuudiks, mis küll teadaolevalt kunagi ei toimunud. Rahva seas levitatuna leidsid need aga elavat vastukaja kogu Saksamaal, mis ilmselt kõige suuremaks üllatuseks oli autorile endale. Luther oli ju veendunud, et tema teesid on täies vastavuses toonase kiriku õpetuse ja teoloogiliste seisukohtadega.¹⁷ Tänapäeval ei kahtle ka katoliiklikud uurijad enamasti, et kõik Lutheri teesid on täiesti ortodokssed, need on õigustatud kriitika indulgentside jutlustamise praktika puuduste suhtes ja neid peaks mõistma panusena diskussiooni küsimuses, mis toona polnud veel teoloogiliselt selge.

Paljude oma teeside suhtes oli ka Luther veel kahtleval seisukohal ning seetõttu ei meeldinud talle, et need tõlgituna rahva seas levisid. 1518. aasta märtsis avaldas ta kirjutise, milles püüdis saksa keeles lühidalt oma seisukohad kokku võtta.¹⁸ Selles kirjatöös puuduvad kõik väited paavsti, kiriku

¹⁶ Vrd. Bernhard Lohse, *Martin Luther: Eine Einführung in sein Leben und sein Werk* (München 1997), 60.

¹⁷ Nii kirjutas ta näiteks paavstile oma teeside seletuses: "*Hac mea protestatione credo satis manifestum fieri, quod errare quidem potero, sed haereticus non ero, quantumlibet fremant et tabescant ii qui aliter sentiunt vel cupiunt.*" WA 1, 530, 10–12.

¹⁸ "Ein Sermon von Ablass und Gnade," WA 1, (239) 243–246.

varanduse, *Instructio summaria* ja ilmikute argumentide kohta. Martin Luther selgitab üksnes, et indulgents pole Jumala poolt kästud ega soovitatud, et käibel on palju valesid kujutlusi indulgentside väest, ja et kristlane peaks, enne kui tal raha üle jääb püha Peetruse kiriku jaoks, vaeseid aitama ja oma linna korrashoiu eest hoolitsema. Ning kui siis kristlane viimaks annab raha Peetruse kiriku jaoks, siis ei tohiks see annetus olla indulgentsi kujul.¹⁹ See sermon on valgustuskirjutis selle sõna parimas tähenduses. Edasi põhjendas Luther ka õpetlaste ees oma seisukohti ladina keeles teese selgitades.²⁰ Viimane kirjutis on kõikide reeglite alusel koostatud teoloogiline traktaat, mida võib nimetada esimeseks “reformatoorseks” kirjutiseks, milles visandatakse uue evangeelse teoloogia põhijooned.

MILLINE TÄHENDUS NENDELE LAUSETELE SIIS ÜLDSE OMISTADA?

Ilmselt tuleb eristada nende teeside tähendust Lutheri reformatoorse teoloogia kujunemises ning reformatsiooni kui ajaloolise sündmuse kulus. Viimasele olid need märksa olulisemad kui esimesele.

Nagu öeldud, polnud teeside võimsast mõjust keegi rohkem üllatunud kui Martin Luther ise. Ta oli need ju ometi

---

¹⁹ WA 1, 245,39–246,6: “*Ja das ich euch recht underweysze, szo merckt auff: du salt vor allen dingen (widder sanct Peteres gebewd, noch ablas angesehen) deynem nechsten armen geben, wiltu etwas geben. Wan es aber dahyn kumft, das niemand ynn deyner stad mehr ist, der hulff bedarff (das ob got will nymer gescheen sall) dan saltu geben, szo du wilt, zu den kirchen, altern, schmuck, kilch, die yn deiner stad seyn. Und wen das auch nu nit mher not ist, dann aller erst, szo du wilt, magstu geben zu dem gebewde S. Peters adder anderwo. Auch saltu dennoch nit dass umb ablas willen thun.*”

²⁰ “*Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute,*” WA 1, (522) 525–628.

formuleerinud ladina keeles, õpetlaste keeles. Pealegi oli ta pisut varem avaldanud palju teravama teesidesedeli skolastilise teoloogia vastu,²¹ mis jäi ilma igasuguse vastukajata. Neid teese võib nimetada “antiskolastiliseks kampaaniaks”, mis Lutheri jaoks oli elu ja surma küsimus ning mis seetõttu nõudis tegutsemist.²² Kuulsad teesid indulgentsidest ei toonud aga Lutheri seisukohalt midagi uut võrreldes juba alanud kampaaniaga. Talle oli pigem avanenud võimalus diskuteerida jooksva küsimuse üle, mis oli lähedalt seotud selle võitlusega. Kui Luther oma disputatsioonis skolastilise teoloogia vastu oli rünnanud Aristoteelse filosoofia mõju teoloogiale tervikuna, siis 95 teesis käsitleb ta üksnes ühte spetsiifilist teemat sakramendiõpetuses: meelearandust ja indulgentse. Ta ei eita viimaseid, ei püüa neid täielikult kõrvaldada, vaid üksnes nende mõju ja kasutamisala piirata kiriku poolt määratud ajalikele karistustele.

Ent teisalt sai indulgentsiteeside avaldamisega alguse Lutheri publitsistlik edu, millele pole omas ajas võrdset. 1519. aasta lõpuks oli turul juba 45 üksikpublikatsiooni, mis vahetult või osaliselt Lutheri poolt koostatud. 1520. aasta lõpul arvestatakse juba 81 üksikkirjutise või kogumikuga ning umbes 500 000 Lutheri tekstide eksemplariga raamatuturul.²³

Lutheri teeside laia leviku tõttu pidi Rooma kuuria igal juhul neile reageerima. Mitte üksnes seepärast, et neis rünnati dogmaatilisi seisukohti, vaid pigem seetõttu, et neis kõigutati lääne kiriku finantsaluseid. Kuna arvatava ketserluse üle otsustamine küll otseselt peapiiskop Albrechti kohustuste hulka ei kuulunud, nõudis ta kõigepealt Mainzi ülikoolilt teoloogilist ekspertiisis. Ent arvatavasti ei oodanud ta selle

---

²¹ “Disputatio contra scholasticam theologiam,” *WA* 1 (221) 224–228.

²² Leif Grane, „Luther’s Cause”, *Lutherjahrbuch* 52 (1985), 46–63, 47j.

²³ Bernd Moeller, *Deutschland im Zeitalter der Reformation*, Deutsche Geschichte, hg. von Joachim Leuschner, Bd. 4. (Göttingen 1981), 62.

tulemusi ära, vaid saatis juba 1517. aasta detsembris teesid koos muude Lutheri kirjutistega Rooma arvamuse saamiseks.²⁴ Sellest piisas, et ketseriprotsessi alustada, kui ka Albrecht ise midagi otsustavat ette ei võtnud. Ning see ketseriprotsess, nn *causa Lutheri*, omakorda määras suures osas järgneva sündmuste kulu. Teesidel oli seega otsustav tähendus reformatsiooni kui ajaloolise sündmuse arengus.

Kahel poolel on loomulikult vastastikune mõju. Teesid pole küll selgelt piiritletud teoloogiline käsitlus, need on pigem ideed või mõttekatked, mille üle soovitakse diskuteerida. Sellisena nagu nad meie ees leavad, ei sisalda nad midagi uut võrreldes eelmiste teesidega skolastilise teoloogia vastu. Neis esitatud käsitlus sakramendiõpetusest on veel laias laastus ühildatav keskaegsega. Selles küsimuses muutus Lutheri arvamus radikaalselt umbes aastaks 1520. Kui need teesid nüüd aga levima hakkasid, oli Luther peagi sunnitud kaks korda nende seletuseks sõna võtma, nii saksa keeles rahva jaoks kui ladina keeles õpetlastele. Tähendab, ta pidi teema piiritletuna läbi mõtlema ja nõnda sünnivad ka esimesed reformatoorsed kirjutised. Teesid vallandasid seega reformatoorse liikumise ja see liikumine sundis välja töötama reformatoorset teoloogiat.

---

²⁴ Remigius Bäumer, "Der Lutherprozess," R. Bäumer (Hg.), *Lutherprozess und Lutherbann: Vorgeschichte, Ergebnis, Nachwirkung*, R. Bäumer, Hg., *Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung. Vereinschriften der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum* 32 (Münster 1972), 18–48, 21.